

Кононенко В.

ПРАГМАТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ПОШУКИ НОВОСТИЛЮ : Монографія

Київ ; Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2021. 365 с.

Кожен поціновувач художнього слова, мабуть, не раз замислювався: як же твориться текст, що відбувається у художній майстерні письменника? Заирнути за лаштунки творчого процесу дає змогу монографія «Прагматика художнього тексту: пошуки новостилю» (2021) Віталія Івановича Кононенка, доктора філологічних наук, професора, академіка Національної академії педагогічних наук України, заслуженого діяча науки й техніки, почесного ректора, завідувача кафедри Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Відомий дослідник мови і стилю письменників-класиків та авторів нашої доби у передньому слові до наукової розвідки зазначає, що «нових підходів і принципів вимагає наукове опрацювання сучасного художнього дискурсу в усьому розмаїтті його стильових і мовностилістичних виявів, з урахуванням репрезентованих в українському письменстві як традиційних, так і нових напрямів і шкіл» (с. 11). Актуальність праці увиразнює те, що в мовно-естетичній системі художньої мови за останні роки відбуваються якісні зрушення, йде неоднозначний рух у напрямку пошуку нестандартних форм і засобів текстотворення й образотворення. Без сумніву, такі динамічні процеси потребують своєчасного аналізу та узагальнення.

На нашу думку, новизна рецензованої праці полягає передусім у переосмисленні вже усталених поглядів на стилетворення, у виборі лінгвопрагматичного виміру для вивчення художнього дискурсу. Привертає увагу детальний опис мовностилістичних «знахідок» імплікацій сучасних письменників, способів відображення суб'єктивності їхнього мовомислення в системі «смісл — текст», увиразнення міжсуб'єктивних зв'язків між образами наратора й читача. Композиція наукової розвідки відображає авторську концепцію аналізу.

Перший розділ дослідження «Ідіолект й ідіостиль сучасного художнього дискурсу» (с. 13–116) В. Кононенко розпочинає з характеристики ідіостильових параметрів художніх текстів. Одразу застерігає, що такий аналіз ускладнено внаслідок дії багатьох мовностилістичних чинників. Серед них називає невизначений обшир зображально-виражальних маркерів, неокреслений набір стильових ознак творчості наратора; достатньо не опрацьований теоретико-методичний апарат для позначення окремішності авторського мовостилю в межах літературно-мистецького напрямку, невстановлені принципи комплексного підходу до систематизації показників авторського слововжитку. Відрадно, що українське мовознавство, як стверджує автор, має вже чималий досвід опису мови творів класиків літератури. Але заміна класичної літературної парадигми на новостильову манеру відкрила дорогу модерністським, постмодерністським, натуралістичним та іншим спрямуванням літературного процесу, вивела мовотворчість на рівень оновленого мовомислення, зрушень у рамках відношень на шкалі Автор — Текст — Адресат. Тому «у світлі змінених векторів аналізу мовостилю сучасних письменників вимагає поточнення прийнята формула щодо індивідуального стилю» (с. 16). В. Кононенко вважає, що сьогодні поняття «індивідуальний стиль письменника» постає як комплексний конструкт у багатовимірному мовностилістичному вираженні. Імпонує думка автора монографії, що необхідно враховувати параметри, які відображають роль і місце письменника

в експлікації лінгвокультурологічних, лінгвокогнітивних, психолінгвістичних, соціолінгвістичних аспектів дискурсивної реалізації, а також залучення митця до формування мовної картини світу.

У дослідженні викладено спостереження В. Кононенка, що в текстах представників «нової генерації» обмежене використання власне етнографічного матеріалу, натомість «модні» автори беруть на озброєння місцеву говіркову стихію, в оповідь органічно вводять діалектизми: «Ябка солодкі, та стали ви квасно-винні... Не треба, ненько, мені твого віна» (Т. Мельничук).

Автор висловлює думку, що в явищах стилістичного синтаксису в сучасних авторів часто наявні відхилення від літературної норми: «сполучення несполучуваного», об'єднання в одному монолозі розтягнутого в часопросторі дискурсу або ж поділ тексту на фрагменти (буває, що й не пов'язані змістом): «І Він [Творець] стукає того в чоло: отримайте-розпишіться! І дає цей дар або як велике щастя, або як важкий тягар. Або як “два в одному”»: і те, й інше — водночас. І не відомо, що краще: мати його в собі чи не обтяжуватися зайвим. Я чесно не знаю, що краще» (І. Роздобудько).

Висвітлюючи тенденції формування художнього новостилю, В. Кононенко зазначає, що мовно-естетична парадигма постмодернізму в сучасному українському письменстві демонструє зміни літературних норм української мови. Серед новотворів виділяє різні рівні впливу елементів новостилю на нормування мови: «по-перше, <...> ті новації, які можуть бути прийняті літературною нормою й мають знайти відтворення в нормативних курсах, словниках тощо; по-друге, це новотвори, які знаходяться в “сірій зоні”, на межі потенційно прийнятної, з інтенціями контекстного слововжитку; по-третє, це передовсім ідіостильові авторські утворення, що залишаються поза нормативністю й не мають метою входження в її систему» (с. 33). До прикметних рис організації постмодерністського художнього мовлення віднесено виняткову надлишковість викладу, повторюваність одних і тих самих елементів тексту, експансію вульгарної лексики, варваризмів, насамперед англіцизмів, вияви мовної гри. Автор наукової розвідки стверджує та ілюструє багатьма прикладами, що тексти постмодерністів насичені прямими або завуальованими посиланнями на чужі висловлення, не завжди розрахованими на обізнаність читача.

У підрозділі про мовні партії автора й персонажа окреслено доволі широке коло специфічних прикмет такого мовлення. В. Кононенко застерігає, що розходження двох мовних стихій — авторської партії та слів персонажа — далеко не завжди мають чіткі межі, проте ознаки кожної мовленнєвоповедінкової парадигми відслідковувані, самодостатні. «Проблема взаємодії авторського мовлення й слів персонажа виходить на рівень розв'язання таких категорійних показників, як “образ автора” й “образ читача”, а на матеріалі текстів за участю чужого мовлення — на визначення тріади “автор — персонаж — читач”» (с. 51).

Про поєднання в одному тексті двох форм самовираження — прози й поезії — йдеться у наступному підрозділі (с. 70-94). У більшості випадків об'єднання двох мовних стихій корелює з принципом досягнення смислового асононсу або смислового дисонансу в межах одного поняттєво-семантичного поля.

У рецензованій монографії В. Кононенко стверджує, що українське письменство зайняло позиції відображення самодостатнього художнього мовомислення, що увібрало в себе орієнтацію і на класичний ідіолект, і на оновлення українського словесного мистецтва, а також (що дуже відродно) на відмову від впливу імперської ідеологічної залежності. Для відтворення власного бачення суспільно-політичних подій в Україні письменники вводять у художнє тло публіцистичні компоненти. Наприклад, заміна опису дій і вчинків персонажів художнього твору власне публіцистичним переказом того, що відбулося, стає виразною рисою сучасного художнього текстотворення. У науковій розвідці наведено доволі типізований у цьому розумінні текст — фрагмент із твору «50 хвилин трави» І. Карпи: «Зліва йде похмурий викидень-дощ (бо дощам ще не час на початку березня), справа — трансляція імпотентських читань парла-

менту. Привід — функціонування української мови в Україні. Дія — безпосередня активізація архетипу Великої Матері вдалими промовцями. Сльози на очах». З одного боку, текст насичений публіцистичними вкрапленнями, а з другого, — вульгаризованими елементами, що експлікують несприйняття сутності пустопорожніх балачок. Автор дослідження вважає, що поєднання публіцистичних розмірковувань і власне художнього осмислення подій і явищ стає ознакою новостилію.

Другий розділ «Тропеїстика в лінгвопрагматичному вимірі і новостиль» (с. 117–211) розпочинається з аналізу метафоризації в національно-культурному контексті. В. Кононенко демонструє, як метафоризація художніх текстів не лише формує обмежений своєю мовностилістичною іпостассю зворот, а й утягує в орбіту свого впливу інші складники тексту, стає дискурсивним чинником. Проаналізовано власні назви як національно-культурні компоненти. Серед них домінують посилання на національних велетів (Сковорода, Тарас, Леся), топоніми (Дніпро, Карпати), характерологічні власні імена (Іван, Богдан, Марічка). Привертає увагу аналіз слова *вишиванка* з однойменної поезії І. Драча: «Все життя я іду в вишиванці, / В ній ходили вкраїнські повстанці, / І в Норильську вмирили як стій... / В вишиванці ходити зумій!». Дослідник зазначає, що логоепістема *вишиванка* містить конотаційні параметри 'ознака належності до українства', 'прикраса в народному баченні', 'щось гарне, святкове'; а у віршованому контексті слово набуває додаткових смислів: 'відчуття себе українцем', 'гордість із того, що ти українець', 'виклик тим, хто не підтримує українців'. «Насиченість національно-культурним змістом завдяки введенню етнографізму досягає вищих щаблів» (с. 126). До складу поточноначів національної специфікації звороту віднесено атрибути, обставинні поширювачі. Скажімо, образної ваги набуває атрибут *рідний*, що безпосередньо відносить ключове слово до розряду національно-культурних (якщо йдеться про *рідний край*, *рідну хату* та ін.).

Щодо кваліфікації метонімії як тропу зацентровано на проблемі вузького і широкого розуміння її функційно-семантичної експлікації. Однак навіть у тих контекстах, де використано, здавалося б, стереотипні метонімічні форми, в умовах новостильового вживання виразні нові смислові й стилістичні конотації. У монографії наведено рядки з твору Т. Прохаська «Так, але...», особливо суголосні з сучасними подіями: «Але не кажи мені, і най ніхто не каже, що я воював за Україну. Не, за Україну, але за український народ, за людей, за обцитво. Бо се Україна, а не територія, яка є кавальчиком планети». У цьому фрагменті «метонімічне перенесення мають комунікативні паралелі: *Україна — український народ*, *Україна — не територія*, ознаки дескрипції передає визначення *територія — кавальчик планети*» (с. 149).

За спостереженнями автора монографічної розвідки, уведення порівняльного значення у письменницький дискурс може відбуватися в різноманітних формах. Проаналізовано уривок із твору Ю. Андруховича «Коханці Юстиції», у якому йдеться про засудження російської агресії в Чехословаччині в 1968 році. У тексті *яскраво-червона краватка* слугує символічним позначенням червоної армії.

В. Кононенко стверджує, що залучення до дискурс-аналізу текстів з непрозорою глибинною семантикою відкриває перспективи освоєння модерного художнього прочитання. Звертається, зокрема, до образної структури таких сполук: *тройка ружа* (з роману М. Матіос «Солодка Даруся», *чорний ворон* (з роману В. Шкляра «Чорний ворон. Залишенець»), *світле волосся* (з роману І. Роздобудько «Ескорт у смерть»). Цікаві міркування про схильність сучасних письменників до шифрування назви художнього твору (як «Дванадцять обрубів» Ю. Андруховича).

Висвітлюючи специфіку асоціативного епітета в поетичному дискурсі, автор монографії пропонує класифікацію, яка визначає семантичну близькість / віддаленість стрижневого імені й атрибута, з виділенням ступенів взаємовідношень і їхньої семантичної прозорості сполучуваності. «Включення в систему образотворення асоціативного моделювання епітетів, з одного боку, дає змогу

реалізувати авторські інтенції, суб'єктивацію мовлення, з другого — забезпечує творення художньої дійсності на ґрунті оновленого мовомислення» (с. 211).

У третьому розділі «Авторський ідіостиль: пошуки оновленого мововжитку» (с. 212-310) В. Кононенко відстежує становлення новостилію постмодерністського художнього дискурсу на прикладі творчості Сергія Жадана. Дослідник звертає увагу передусім на нетрадиційність організації матеріалу в текстах письменника, зокрема на те, що текст може бути представлений ширшими чи вужчими за площиною фрагментами зі зрушеним словопорядком, із зовні безсистемним викладом, із сумішшю різних манер письма, з незвичною системою графічного оформлення. Однак загальна конструкція Жаданових текстів не руйнується. «Текстові структури пропущено через вивірену тональність викладу — з переходами від серйозного до смішного, від сердитого до кумедного; стилістичні зрушення з наданням розмаїтої ритмомелодики, із вповільненням ходу оповіді і до її прискороного руху; створюється картина строката, але зважена» (с. 224). Алюзійні паралелі у письменників-інтелектуалів, отже і в Сергія Жадана, помітні лише «обраним», як-от:

«тобі залишаються мінні поля їм залишаються корти
все тому воїне що україна це велика ріка
перетнути яку обламуються навіть птахи
долітаючи лише до середини
і в цій ріці лише самотня риба спливає за водою».

Безперечно, зацікавить читача монографії підрозділ про мовно-естетичні параметри новостилію українських письменниць. В. Кононенко стверджує, що у прозових текстах Ірен Роздобудько, Ірени Карпи, Тані Мальярчук відбилися риси новостилію, в яких окреслилися прикмети і власне жіночого мовостилію: «Концептною сферою, яка лягає в онтологічне підґрунтя оповіді жінок-письменниць, виступає система опозиційного протиставлення на вісі “жінки-чоловіки”, подана з залученням численних мовностилістичних конотацій — від гендерно орієнтованих постулатів до іронічно-глузливої тональності» (с. 240). Окреслено також поняття жіночої самотності як стрижневого пріоритету художнього мовомислення, наприклад, як у висловленні Ірени Карпи: «Самотність — це дар. Але, як і будь-яка коштовність, вона має потрапляти у правильні руки». Інноваційному постмодерністському баченню письменниці підпорядковане використання інтертекстових вкраплень, зокрема І. Роздобудько наводить цитати з поезій В. Цибулька, В. Герасим'юка та ін. У рецензованій розвідці систематизовано ідіостильові риси художнього дискурсу письменниць «нової генерації».

Як зауважує В. Кононенко, уже традиційна для світового, зокрема й українського, письменства практика виступати автором художнього тексту під чужим іменем: «Такий автор свідомо вводить нас у власну систему образотворення, а звідси й імплікує неоднозначні відношення з адресатом-читачем, складники яких підпадають під вплив авторської гри зі своїм іменем» (с. 260). Проаналізовано мовностильові параметри текстотворення Любка Дереша й Люко Дашвар, оскільки ідіостиль цих письменників, з одного боку, має спільні ознаки, а з другого, — вирізняється досить помітно.

У підрозділі про химерні образи в стилістиці Валерія Шевчука розтлумачено лінгвокультурологічну категорію «жах». У науковій розвідці відображено, що творення образів жаху здійснено з використанням широкого арсеналу засобів метафоризації, у результаті чого досягається висока експресія, емоційний сплеск, конотації підвищеної чуттєвості. У наш тривожний час особливого символічного змісту набувають рядки Валерія Шевчука з твору «Птахи з невидимого острова»: «Він ішов туди, де б'ється вічним боєм світлий лицар з чорним туром на дев'ять рогів: тур чорний — печаль людська, а світлий лицар — радість і натхнення його». Як зазначає автор рецензованої праці, «символи *світлий лицар* і *чорний тур* постають як архетипи, що втілюють ідею вічного бою добра і зла» (с. 294).

У післяслов'і до монографії В. Кононенко підсумовує, що нові підходи до

аналізу понять ідіолекту й ідіостилію дали змогу розкрити специфіку мовомислення письменників, схарактеризувати розмаїття лінгвостилістичних прийомів, зокрема порушення меж художніх засобів. У виданні окреслено й перспективи дослідження: проаналізувати великий обшир текстотворення, що його репрезентує нова генерація авторів — носіїв нового образного світу, виявити мовностилістичні тенденції, які формують новостиль.

Загалом рецензована праця цілісна за предметом опису, широка за джерельним матеріалом і новаторська за підходами до аналізу лінгвальних фактів. Певні, що кожен, хто відкриє для себе секрети сучасного художнього дискурсу, отримас від неї справжнє естетичне задоволення.

Л. Струганець

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

Електронна пошта: lyubovstruhanets@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-5611-4494>

L. Struhanets

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Ternopil, Ukraine

E-mail: lyubovstruhanets@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-5611-4494>

Kononenko V.

THE PRAGMATICS OF ARTISTIC TEXT: SEARCH FOR NEW STYLE : a monograph.

Kyiv; Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2021. 365 p.

Дата надходження до редакції — 13.06.2022

Дата затвердження редакцією — 08.10.2022